

THE WOODEN CHURCHES FROM BOTOSANI COUNTY BETWEEN HISTORICAL GEOGRAPHY AND ARCHITECTURE

Petronela Podovei, PhD Student, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: Considerate actualmente locuri de memorie ale unor comunități sau familii, construcțiile religioase însumează o serie de caracteristici pe baza cărora se pot reconstitui crâmpoșele ale vieții cotidiene. Moștenite până în prezent, lăcașele de cult atrag atenția istoricilor, arheologilor și arhitecților prin vechime, planimetrie, poziționare și elemente decorative.

Construite din lemn, edificiile religioase asupra cărora vom focaliza cercetarea, prezintă interes, atât din punct de vedere istoric, cât și arhitectural. O îmbogățire a patrimoniului cultural și o punere în valoare a acestor monumente se realizează doar printr-o analiză interdisciplinară, unde studierea documentelor din diferite fonduri arhivistice împletită cu cercetarea diferitelor elemente arhitecturale, prin deplasările de teren, creionează momente din „viața monumentului”.

În studiul de față, atenția se îndreaptă către o parte din bisericile de lemn din județul Botoșani, edificii religioase construite în secolul al XVIII-lea de către boieri sau localnici. Se urmărește tipul de plan întâlnit aici, prin realizarea și interpretarea planului arhitectural, stabilindu-se totodată dacă a existat o regulă proprie de ridicare a acestor construcții sau dacă acestea se încadrează în arhitectura tradițională a zonei Moldova. O altă idee conturată în lucrare este susținută de poziționarea edificiului religios, stabilindu-se prin aceasta rolul și importanța bisericii în comunitate. Ridicată de cele mai multe ori pe o colină, la marginea sau în centrul satului, biserica „supraveghea” întreaga activitate a satului, având în același timp un rol protector. Totodată se va accentua importanța implicării societății fondatoare în stabilirea materialului folosit, a poziționării bisericii, precum și a planimetriei întâlnite în această parte a Moldovei.

Consider că, îmbinarea celor două discipline, istorie și arhitectură, ajută la îndeplinirea celor expuse mai sus și, pe viitor, la realizarea unui instrument de lucru care va conține date utile privitoare la istoria și arta bisericilor de lemn botoșănene.

Keywords: The wooden churches, architecture, planimetry, founders, historical geography.

Arhitectura populară, cu origini la începuturile perioadei Evului Mediu, are o importanță cu totul deosebită în vederea reconstituirii unei părți din istoria poporului român. Așezămintele care odinioară aveau un rol uzual, de locuință sau destinat cultului religios, au devenit astăzi monumente istorice încărcate cu numeroase elemente simbolice. Plecând de la ideea că a existat o străveche artă a lemnului, edificiile religioase de lemn exprimă identitatea spirituală locală și gradul de autenticitate pe care l-au deprins meșterii populari.

În rândurile de mai jos ne vom opri atenția asupra câtorva biserici de lemn din județul Botoșani, biserici construite în secolul al XVIII-lea, iar prin analiza lor vom încadra edificiile religioase într-un tip arhitectural zonal și, totodată, vom arăta legătura strânsă dintre biserică și comunitatea în care a fost ridicată. Deși edificiile religioase din zona asupra căreia ne-am oprit atenția nu se caracterizează prin înălțimea monumentală a turlei, cum sunt de exemplu, bisericile de lemn din Maramureș, precum cea din Cuhea sau Bârsana¹ sau prin decorul sculptat pe ancadramentele bisericilor din județele Bihor și Sălaj² ori prin pictura interioară a monumentelor religioase din zona Banatului, cum este de pildă biserica din satul

¹ Costin Emil, *Biserici de lemn din Maramureș*, Baia Mare, Editura Gutinul SRL, 1999, p. 95.

² Ileana Petrean Păușan, *Bisericile de lemn din Sălaj*, Zalău, Editura Sylvania, 2008, pp. 14-15.

Dragomirești³, totuși, acestea, sunt interesante din punct de vedere arhitectural, având bolțile lucrate într-un stil deosebit față de celelalte zone geografice.

Pentru o clasificare a bisericilor vizate de noi vom descrie în rândurile de mai jos tipurile de plan ce se găsesc în Moldova secolului al XVIII-lea, deoarece bisericile de lemn din Botoșani sunt ridicate în această perioadă. Pentru acest veac, arhitectul Ioana Cristache-Panait datează un număr de 86 de biserici⁴ construite în Moldova, exemple valoroase de arhitectură populară, din care în județul Botoșani se găsește un număr de 27 monumente istorice de acest tip⁵.

Datarea bisericilor din Moldova s-a făcut prin studierea pisaniiilor, a inscripțiilor ce conțin anul ridicării așezământului, numele ctitorului precum și a domnului din timpul căruia s-au ridicat aceste monumente de cult. Deși unele au un caracter lapidar, totuși ele sunt importante pentru a stabili o dată de încadrare în cronologia edificiilor. De pildă, pe pisania bisericii din satul Cristești (Botoșani) apare scris doar „văleatul 1771”⁶, iar pe peretele bisericii din satul Cumpărătura (Suceava) apare „1792”⁷. În alte cazuri, în conținutul însemnării de datare, apare și numele ctitorului cum întâlnim la biserica cu hramul „Sf. Mihail și Gavriil” din satul Costești (Iași)⁸, sau la biserica din satul Soci (Bacău), după cum se poate citi, „s-a zidit această biserică în zilele prea luminatului Ioan Alexandru Mavrocordat voievod leat 7293 aprilie 1” (1785)⁹.

În zona Moldovei, se întâlnesc un număr de 11 tipuri de planuri arhitecturale¹⁰, cinci dintre ele reprezintă planurile străvechi, întâlnite la toate bisericile de lemn de pe teritoriul românesc. Cel mai vechi tip, întâlnit la monumentele din Moldova este planul cu navă dreptunghiulară¹¹, având absida altarului poligonală nedecroșată cu trei laturi, care derivă din casa țărănească. Nava dreptunghiulară este întâlnită și în celelalte zone ale țării, iar cel mai vechi monument din Muntenia, biserica din satul Lipia (Argeș)¹², este un exemplu al acestei tipologii.

Un alt tip întâlnit la unele biserici din zona Moldovei este planul dreptunghiular cu absida poligonală nedecroșată, cu trei laturi și pronaos poligonal. De pildă, este cazul bisericii din Tei (Vrancea), ridicată în jurul anului 1663. Planul cel mai răspândit în această parte a țării este cel cu o navă dreptunghiulară având pronaosul poligonal și absida altarului poligonală decroșată. Amintim aici biserica din Văleni (Piatra Neamț), înălțată în 1574 sau biserica din satul Păușești (Iași), datată de istorici din timpul lui Vasile Lupu. Planul

³ Nicolae Săcară, *Bisericile de lemn ale Banatului*, Timișoara, Editura Excelsior, 2001, p. 58.

⁴ Ioana Cristache Panait, Titu Elian, *Bisericile de lemn din Moldova*, în „Buletinul Monumentelor Istorice”, 1972, p. 41.

⁵ Numărul de biserici a fost stabilit în urma deplasărilor de teren, în majoritatea satelor înregistrate ca având monumente istorice religioase din secolul al XVIII-lea.

⁶ Centrul Eparhial Iași, fond Parohia Cristești, dosar nr. 1/1971, f. 2.

⁷ Gheorghe Bratiloveanu, *Monumente de arhitectură în lemn din ținutul Sucevei*, București, Editura Meridiane, 1985, p. 89.

⁸ Lucian Lefter, *Bisericile de lemn din județul Iași*, în „Monumentul”, Ediția IX, Iași, 2012, p. 379.

⁹ Dorinel Ichim, *Monumente de arhitectură populară din județul Bacău. Bisericile de lemn*, Episcopia Romanului și Hușilor, 1984, p. 302.

¹⁰ Ioana Cristache Panait, *Bisericile de lemn din Moldova*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, 1969, nr. 7-9, p. 480.

¹¹ Idem, *Bisericile de lemn din Moldova*, 1972, p. 43.

¹² Radu Crețeanu, *Bisericile de lemn din Muntenia*, București, Editura Meridiane, 1968, p. 8.

dreptunghiular ce predomină în spațiul moldovenesc, este întâlnit și în Muntenia, Banat și Transilvania, evidențiind unitatea concepției construcțiilor. Al treilea tip, cunoscut în zona Moldovei, este planul dreptunghiular cu absida poligonală decroșată, cu cinci laturi. Ioana Cristache Panait a identificat un număr de 22 de biserici cu acest plan¹³. Amintim aici biserica de lemn din satul Curteni (Vaslui), după tradiție ridicată de Ștefan cel Mare, sau o altă ctitorie domnească, biserica de lemn de la Șcheia (Iași), atribuită lui Vasile Lupu. Se poate aminti și biserica cu hramul „Sf. Dumitru” din Adâncata (Suceava). Aceasta din urmă este singurul lăcaș cu absida răsăriteană cu trei laturi¹⁴.

Un alt tip de plan întâlnit la bisericile de lemn este cel care descrie naosul supralărgit al lăcașului, cu absida altarului și pronaosul poligonale sau dreptunghiulare. În zona Moldovei sunt 12 edificii ce ilustrează acest plan, printre care se află și biserica cu hramul „Buna Vestire” a fostului schit Brădicești (Iași) ridicată în anul 1692. Acest tip de plan autohton Munteniei a stat la baza construcției acestor edificii de lemn din zona Moldovei¹⁵.

Deși sunt specifice perioadei medievale, aceste cinci tipuri de plan se găsesc și în secolele următoare, dovedindu-se astfel continuitatea tradiției constructive în arhitectura bisericilor de lemn. Odată cu secolul al XVIII-lea, meșterii populari au introdus noi tipuri de plan, inspirați de această dată din arhitectura ecleziastică de zid. Această realitate este ilustrată de biserica lui Dragoș Vodă adusă de Ștefan cel Mare la Putna¹⁶. Un alt edificiu care a trecut printr-un procedeu de modificare este biserica cu hramul „Sf. Dumitru” din Vorniceni (Botoșani) care, odată cu mutarea bisericii din marginea satului în centru, a primit absidele laterale dreptunghiulare. Alăturarea celor două abside laterale este vizibilă prin sistemul de acoperire, ce este adăugat în continuarea acoperișului unitar, fără a modifica vechea șarpantă¹⁷. Acest plan ce conține abside laterale, cu trei sau cinci laturi, este întâlnit în zona Moldovei la un număr de 87 de biserici, 30 făcând parte din tipul de plan trilobat cu pronaosul poligonal, ceea ce înseamnă că meșterul moldovean a păstrat pe lungime vechiul tip de plan, adăugând absidele laterale¹⁸. Tipul trilobat, cel mai răspândit în toate zonele țării, întâlnit la 44 de biserici din Moldova, este reprezentat de biserica cu abside poligonale¹⁹. Un alt plan pe care meșterii populari din această zonă a Moldovei l-au utilizat la ridicarea edificiilor religioase din lemn este cel de tip dreptunghiular cu abside laterale, treflat, întâlnit la șapte lăcașuri. Însă, planul care predomină în Moldova secolului al XVIII-lea este cel de tip dreptunghiular cu abside laterale, unde 87 de lăcașuri definesc acest tip. Absidele laterale au fost preluate din această zonă și în partea de răsărit a Transilvaniei la bisericile din Toplița și Reghin. Alături de această tipologie, alt plan care a influențat construcția edificiilor populare în Muntenia este cel trilobat, întâlnit la câteva edificii izolate²⁰.

¹³ Ioana Cristache Panait, *Bisericile de lemn din Moldova*, 1972, p. 45.

¹⁴ Gheorghe Bratiloveanu, *op. cit.*, p. 101.

¹⁵ Ioana Cristache Panait, *Bisericile de lemn din Moldova*, 1972, p. 45.

¹⁶ Ion Solcanu, *Datarea și planul bisericii de lemn de la Putna* în „Studii și cercetări de istoria artei. Seria Artă Plastică”, 1974, nr. 1, p. 97.

¹⁷ Octavian Ionescu, *Însemnări istorice despre satul Vorniceni din ținutul Dorohoi*, Botoșani, Editura Axa, 1999, p. 32.

¹⁸ Ioana Cristache Panait, *Bisericile de lemn din Moldova*, 1972, p. 45.

¹⁹ Gheorghe Bratiloveanu, *op. cit.*, p. 117.

²⁰ Radu Crețeanu, *op. cit.*, p. 15.

Bisericile asupra cărora ne-am îndreptat atenția, în număr de zece sunt de plan dreptunghiular, cu absida altarului nedecroșată, cu cinci laturi și un pridvor adăugat ulterior construcției. Totodată, întâlnim biserici cu abside laterale nedecroșate, cu patru și cinci laturi. De pildă, **biserica „Sf. Gheorghe” din satul Vlădeni, comuna Mihăileni** (Planșa 1), a fost ridicată în anul 1785 de ierodiaconii Nicolae Chirilă și Zaharia, cu cheltuiala unui oarecare Mareș, după cum ne spune și inscripția dăltuită cu caractere chirilice de pe ancadramentul ușii de la intrare. În interior, naosul este despărțit de pronaos printr-un perete tencuit, iar altarul, de restul bisericii, prin catapetasma care păstrează ancadramentul original. Pereții sunt căptușiți prin tencuire, observându-se în unele locuri urme ale unei picturi acoperite de zugrăvire. La exterior, biserica este acoperită cu scândură simplă, însă, se poate observa brâul median împletit care înconjoară edificiul. Așezământul are acoperișul din tablă, păstrând o cruce așezată deasupra altarului, iar cealaltă deasupra pronaosului. Pridvorul, adăugat ulterior, în jurul anului 1925²¹ este amplasat în partea de sud și alcătuit din scânduri simple.

Biserica „Adormirea Maicii Domnului” și „Nașterea Maicii Domnului” din centrul orașului Dorohoi „s-a înălțat întru cinstea și lauda Adormirei precistei de Dumnezeu Născătoare și pururea fecioara Maria, în zilele lui Constantin Moruzi Voevod, let 7287 (1779) luna Aprilie 12”²². Edificiul religios are un plan dreptunghiular, cu absida altarului nedecroșată, cu cinci laturi (Planșa 2). În interior, pereții sunt alcătuiți din bârne, naosul este despărțit de pronaos printr-un perete semicircular, iar altarul de restul bisericii prin catapetasmă. Așezată pe o temelie din piatră de râu, biserica păstrează și la exterior pereții alcătuiți din bârnele suprapuse orizontal, formând la încheieturi stilul „coadă de rândunică”. Un element decorativ specific unor astfel de monumente este brâul median împletit ce înconjoară partea exterioară a bisericii. O anexă a bisericii este pridvorul, construit mult mai târziu, după o tehnică asemănătoare, având bârnele așezate sub formă orizontală.

Ctitorie de arhieru, **biserica „Sf. Nicolae” din satul Suharău, comuna Suharău**, „...s-a făcut cu ajutorul lui Dumnezeu și cu toată cheltuiala smereniei noastre spre pomenirea mea și a părinților mei care biserică se prăznuiește Sfântul Arhieru Nicolae făcător de minuni ctitorii acestei biserici Anania arhieru Savastias la anul 1793 septembrie 1”²³. Biserica de plan dreptunghiular cu absida altarului nedecroșată cu cinci laturi, aceasta este înălțată pe o temelie de piatră, fiind tencuită atât pe interior, cât și pe exterior (Planșa 3). La exterior, se pot observa vechii stâlpi de susținere, precum și „turnul fals”, construit la cererea preotului paroh în anul 1912²⁴. Pridvorul, adăugat ulterior în partea de miazănoapte, este alcătuit din scândură simplă, fiind anexat lângă vechiul pridvor.

Biserica „Sf. Nicolae” din satul Havârna, comuna Havârna „s-a făcut cu cheltuiala Hatmanului Costache Ghica, a preoților și a sătenilor din satul Havârna în zilele prealuminatului Domn Alexandru Constantin Calimah Vodă și a Preasfințitului Mitropolit

²¹ Pr. Nicolae Ungureanu, *Monografia satului și a bisericii „Sf. Gheorghe” din Vlădeni*, lucrare inedită, obținută prin bunăvoința preotului paroh, p.1.

²² Constantin Ciocoiu, *Biserica de lemn din Dorohoi cu hramul „Nașterea Maicii Domnului”*, Dorohoi, Tipografia Speranța, 1910, p.1.

²³ Inscripție gravată cu caractere chirilice pe frontispiciul catapetesmei. Vezi și DJAN Botoșani, fond Parohia Suharău, dosar nr. 22/1902, f. 14.

²⁴ *Ibidem*, fond Protoieria Dorohoi, dosar nr. 314/1908-1912, f. 58.

Iacob umbla văleat 1795. Prin silința și osteneala lui Toader Darie meșterul ce a lucrat”²⁵. Edificiul religios este de plan dreptunghiular având absida altarului nedecroșată, cu cinci laturi (Planșa 4). În interior, bârnele sunt într-o stare avansată de degradare, peretele despărțitor dintre pronaos și naos este alcătuit din lemn masiv, păstrând un element de decor des întâlnit în arhitectura tradițională de lemn, rozeta. La exterior, pereții sunt tencuiți, însă, din cauza vechimii, sunt slăbiți și există riscul unei prăbușiri.

Biserica „Sf. Parascheva” din satul Corjăuți, comuna Hilișeu-Horia nu păstrează inscripția care atestă anul sau ctitorul edificiului, ci doar o monografie cu informații lapidare, de unde aflăm faptul că, biserica ar fi construită la începutul anilor 1800 de către hatmanul Constantin Bașotă ²⁶. Planul bisericii este de tip dreptunghiular, cu absida altarului nedecroșată, cu cinci laturi (Planșa 5). În interior, naosul este despărțit de pronaos printr-un perete simplu, îmbrăcat cu veșminte de culoare vișinie, iar ancadramentul care leagă pridvorul de pronaos este decorat cu rozete. Pereții interiori sunt vopsiți și pictați cu diferite icoane, însă după stilul de lucru, este o pictură recentă fără semnificație istorică. La exterior, ceea ce atrage atenția în mod deosebit este acoperișul format pe două nivele²⁷.

Biserica „Adormirea Maicii Domnului” din satul Prelipca, comuna Văculești nu păstrează inscripția care să ateste ctitorul sau anul construcției monumentului, însă, după documentele arhivate, acesta a fost construită în anul 1778²⁸ și are ctitori principali pe C. Stroici și soția sa, Anastasia, iar ctitori secundari, pe Ioan Ghițescu cu soția sa Ecaterina, care au refăcut catapeteasma și clopotnița, precum și pe Teodor Ghițescu cu soția sa Profira care au schimbat acoperământul și podeaua de scânduri în anul 1783²⁹. Așezată pe o temelie de piatră, biserica are planul de tip dreptunghiular cu absida altarului nedecroșată, cu cinci laturi (Planșa 6). În interior, pereții sunt acoperiți cu o scândură simplă, iar peretele despărțitor dintre naos și pronaos păstrează icoane vechi. La exterior, pereții sunt acoperiți cu scândură, iar în partea superioară se păstrează motive ornamentale. Acoperișul din tablă păstrează cele două cruci așezate deasupra altarului, respectiv, deasupra pronaosului.

Biserica „Adormirea Maicii Domnului” și „Sf. Nicolae” din satul Văculești, comuna Văculești este lipsită de pisanie, însă, o monografie păstrată în arhiva parohiei, atestă biserica ca fiind ridicată în anul 1712 de către Lupu Dascăluș și Nimernicul Ucrâineanu ³⁰. Biserica are planul dreptunghiular, cu absida altarului nedecroșată cu cinci laturi (Planșa 7). În interior, pereții sunt căptușiți și văruiți cu diferite motive ornamentale, iar peretele despărțitor dintre naos și pronaos este acoperit cu vopsea. Catapeteasma bisericii este formată din icoane pictate pe lemn, iar ușile împărătești sunt decorate cu motive vegetale, lucrate într-o manieră

²⁵ *Ibidem*, dosar nr. 138/1899, f. 4.

²⁶ Se presupune că biserica a fost construită la sfârșitul secolului al XVIII-lea sau între anii 1811-1813. Întrucât nu am găsit până în momentul de față un document care să ateste data și ctitorul edificiului, nu susținem sau infirmăm această ipoteză. Vezi, pr. Gabriel Derscariu *Monografia satului și a bisericii „Sf. Parascheva” din Corjăuți*, lucrare inedită, obținută prin bunăvoința preotului paroh, p. 1.

²⁷ Este singura biserică din județul Botoșani care are acoperișul construit pe două nivele, stil caracteristic maramureșean. Până la primul acoperiș, biserica este decopertată și se poate observa cu ușurință stilul caracteristic moldovean al îmbinării bânelor în “coadă de rândunică”. Cel de-al doilea nivel are pereții exterior înveliți în scândură. (Vezi Costin Emil, *Biserici de lemn din Maramureș*, Baia Mare, Editura Gutinul, 1999.)

²⁸ DJAN Botoșani, fond Protoieria Dorohoi, dosar nr. 147/1899-1902, f. 68.

²⁹ *Ibidem*, dosar nr. 198/1902-1907, f. 43.

³⁰ Pr. Petru Chirilă, *Monografia satului și a bisericii “Sf. Nicolae” din Văculești*, lucrare inedită, obținută prin bunăvoința preotului paroh, p. 4.

frumos decorativă. La exterior, bârnele sunt acoperite cu o scândură simplă, iar acoperișul, lucrat în două ape, cu câte o cruce mare de fier la extremități a fost construit de-a lungul timpului din diferite materiale (draniță, șindrila sau tablă).

Biserica „Adormirea Maicii Domnului” din satul Cervicești, comuna Mihai Eminescu păstrează pe ancadramentul ușii de la intrare, pisania inscripționată cu caractere chirilice, de unde aflăm următoarele: „Această Sfântă Biserică a fost făcută cu toată cheltuiala dumisale Constandin Miclescu, biv vel pitar și a lucrat Ioan sin Dumeti și Grigore Lungul, în zilele măriei sale Alexandru Iipsilant, cu blagoslovenia Sfinșiei sale Părintelui Mitropolit Leon din leatul 1787”. Așadar, biserica a fost ridicată de unul dintre boierii familiei Miclescu, Constantin Miclescu, fiul lui Sandu Miclescu și al Saftei³¹ în timpul domniei în Moldova a lui Alexandru Ipsilanti (decembrie 1786-aprilie 1788) și a păstoririi mitropolitului Moldovei, Leon Gheucă (1786-1788). Specific stilului arhitectural moldovenesc, biserica are planul dreptunghiular, cu absida altarului nedecroșată cu cinci laturi, împărțită în naos, pronaos, altar și pridvor (Planșa 8). În interior, pereții din bârne sunt acoperiți cu scândură, iar bolțile pronaosului, naosului și altarului sunt acoperite cu câte o calotă din numeroase fâșii curbe care se adună în câte o cheie de boltă decorate cu câte o rozetă pictată în roșu și verde. Cele 16 nervuri ale naosului, pronaosului și altarului sunt sculptate în frânghie. Catapeteasma, deși nu a fost restaurată niciodată, se păstrează într-o formă bună, fiind necesar doar o curățare ușoară a acesteia. Realizată din lemn de tei, aceasta este formată din trei rânduri de icoane în stil bizantin, suflate cu foiță de aur. Icoanele sunt despărțite între ele de colonete decorate cu motive vegetale. Frontispiciul peretelui despărțitor dintre naos și pronaos este lucrat sub formă de acoladă, un element decorativ des întâlnit în arhitectura tradițională. La exterior, bârnele sunt căptușite cu scândură, iar acoperișul care la jumătatea secolului al XX-lea era din tablă zincată a fost înlocuit în anul 2013 cu draniță. De asemenea, în partea exterioară, de jur împrejurul bisericii, sub acoperiș, se observă îmbinarea bânelor în stilul „coadă de rândunică”, element decorativ specific arhitecturii populare. Pridvorul deschis este lucrat în același stil ca și peretele despărțitor dintre naos și pronaos, având la capătul stâlpilor, în partea de sus, acolada, element care dă imaginea de unitate, o unitate între pridvorul adăugat ulterior și restul bisericii.

Biserica „Sf. Împărați Constantin și Elena” din satul Horlăceni, comuna Șendriceni nu păstrează inscripția care să ateste anul ridicării și ctitorul monumentului, ci doar o simplă însemnare deasupra unei pietre funerare de pe care se citesc următoarele: „aici odihnesc osemintele boierilor Constantin Stroici și Costin Stroici, stăpâni di altă dată ai Horlăcenilor”. De aici, autorul monografiei satului Șendriceni presupune că, „biserica a fost ridicată la anul 1779 de către proprietarul moșiei de la acea vreme, C. Stroici”³². Planul bisericii este de tip dreptunghiular, având absida altarului nedecroșată, cu cinci laturi. Se întâlnesc aici și absidele laterale cu cinci laturi (Planșa 9). La interior, pereții sunt decopertați având un model scrijelit pe bârnele vechi, iar catapeteasma își păstrează ancadramentul care, după stil, este caracteristic perioadei în care a fost ridicat așezământul. La exterior, pereții sunt acoperiți cu scânduri lipsite de decor, iar acoperișul este din tablă. Ceea ce o deosebește de

³¹ <http://www.ghika.net/Familles/Miclescu/Miclescu.pdf>, 19.05.2014.

³² Vasile Neamțu, *Șendriceni. Monografie*, Editura Quadrat, Botoșani, 2008, p. 439.

celelalte construcții este că, de această dată, pe acoperiș se întâlnesc patru cruci (una deasupra altarului, alta deasupra pronaosului, iar celelalte două se află deasupra absidelor laterale).

Biserica „Nașterea Maicii Domnului” din satul Saucenița, comuna Văculești a fost ridicată în anul 1794 cu cheltuiala boierului Constantin Zoițan și a mamei sale, Zoița³³. Biserica ridicată pe o temelie înaltă de piatră, are planul de tip dreptunghiular cu absida altarului nedecroșată, cu cinci laturi. Totodată, întâlnim aici și abside laterale cu patru laturi (Planșa 10). În interior, pereții sunt căptușiți cu scândură, iar catapeteasma care desparte altarul de restul bisericii păstrează icoane vechi. La exterior, pereții sunt protejați de o scândură simplă care, din cauza vechimii, se degradează. Acoperișul din tablă, păstrează două cruci, una deasupra pronaosului, iar cealaltă deasupra altarului. Pridvorul, adăugat ulterior, este alcătuit din scânduri simple, fără decor.

Specific zonei Moldova, bisericile au dimensiunile mici, oscilând între 10 și 15 metri lungime, cu un pridvor adăugat ulterior (sfârșit de secol XVIII-început de secol XIX). Formate dintr-o singură încăpere dispusă longitudinal, cu un plan de tip dreptunghiular, edificiile religioase sunt împărțite în pronaos, naos și altar. Materialul folosit la ridicarea așezămintelor este bârna care, așezată orizontal, formează la capete îmbinarea „coadă de rândunică”. Acoperișul, din draniță sau șarpantă, este realizat în două sau patru ape, având la extremități două cruci. Deși sunt de dimensiuni mici, bisericile cuprind toate elementele unei astfel de construcții. În plus, există elementele decorative care dau valoare artistică unui astfel de monument.

Pe parcursul deplasărilor de teren am întâlnit o serie de factori care ne-au pus în dificultate cercetarea. De exemplu, carbonizarea lemnului unde este inscripționată pisania, renovarea bisericii de către localnici unde aceștia au acoperit bârnele prin tencuire și văruire. Ba mai mult, au vopsit lemnul catapetesmei sau ancadramentul peretelui despărțitor care putea conține unele însemări cu caracter istoric.

Bisericile de lemn întâlnite în cele mai multe cazuri în sate au fost și, încă sunt considerate repere importante ale comunității, majoritatea străbătând veacuri ceea ce a făcut să fie caracterizate drept „mesaje ale trecutului național”³⁴. Prin aceste monumente, ce aparent sunt lipsite de anvergură, oamenii își puneau în valoare identitatea locului, iar turiștii străini le aseamănă cu „expresia sufletului popular”, și susțin faptul că meșterii români populari „au creat ceva eminamente original”³⁵. De-a lungul perioadelor istorice, bisericile de lemn au atras atenția prin tipologia arhitecturală, ceea ce a dus la încadrarea lor în „tezaurul artistic al Europei”³⁶.

Bisericile de lemn ocupă un rol important în societatea românească, fiind percepute ca elemente principale ale comunității ce sunt amplasate în mijlocul satului, simbolizând vatra sau centrul vieții locuitorilor. În jurul multor lăcașe de acest tip s-au format cimitirele parohiale ca expresie a coeziunii comunității în jurul spațiului de cult. În unele sate, edificiul

³³ *Monografia satului și a bisericii „Nașterea Maicii Domnului” din Saucenița*, lucrare inedită extrasă din *Dosarul Parohiei Saucenița*, 21 iulie 1938, p. 2.

³⁴ Ioana Cristache Panait, *Biserica de lemn- document al unității românești* în „Biserica Ortodoxă Română”, 1982, nr. 3-4, p. 315.

³⁵ Coriolan Petranu, *Bisericile de lemn ale românilor ardeleni*, Sibiu, Tiparul Krafft & Drotleff, 1934, p. 4.

³⁶ Ioana Cristache Panait, *Locul bisericii de lemn românești în context european* în „Biserica Ortodoxă Română”, 1987, p. 79.

religios era poziționat în centrul satului, ridicat pe o colină, pentru a putea fi observat sau, pentru a putea supraveghea mai bine comunitatea.

Ridicate din bârne de stejar sau având pereții din nuiete lipite cu lut, edificiile religioase descriu caracteristicile caselor țărănești ce prezintă același tip de plan, cu trei încăperi dispuse longitudinal³⁷. Monumentele religioase sunt de dimensiuni mici, cu acoperișul în două sau patru ape, din draniță, fără turn, doar cu două cruci așezate la ambele capete, fiind confundate de departe cu casele din apropiere³⁸.

Legătura strânsă dintre oamenii Evului Mediu și biserică este pusă în evidență și prin daniile oferite de aceștia încă din timpul vieții, daniile oferite sub supravegherea unui slujitor al bisericii³⁹. Acestea erau oferite atât de localnici, cât și de domnii Moldovei. Aceștia lăseau la mănăstiri și biserici, pentru pomenire, diferite sate, sălașe de țigani sau chiar obiecte prețioase. În cronică lui Ion Neculce aflăm despre Ștefan cel Mare că „a lăsat la mănăstirea Putna arcul lui și un păhar” pentru „pomenirea la Sfânta mănăstire”⁴⁰. Într-un alt document din anul 1462, mănăstirea Moldovița primește de la marele vistier pan Ignatie „trei dvere de damasc roșu cu aur, și un pocrovăț și răcavițe din aceeași camhă de damasc și o cădelniță de argint aurită și un cal și 25 de zloți ungurești”⁴¹ ca să-i fie lui spre mântuire și spre pomenire veșnică, amintind totodată în actul scris și zilele în care să i se facă slujbele pentru pomenirea sufletului, atât cât va fi în viață, cât și după moarte.

Se poate observa astfel legătura strânsă pe care o aveau oamenii Evului Mediu cu biserica, atât prin modul de poziționare cât și prin faptele pe care le săvârșeau. După cum am menționat în rândurile de mai sus, cele zece monumente aduse în discuție sunt ridicate de localnici și boieri, cu un plan specific zonei arhitecturale moldovenești, ceea ce ne face să concluzionăm faptul că, bisericile de lemn din Botoșani nu au un plan arhitectural propriu, ci se încadrează în tipologia amintită mai sus. Totodată, „locul important al satului”, biserica, a fost și va rămâne poziționată într-un mod simbolic, fiind reperul spiritual și temporal al comunității*.

BIBLIOGRAFIE:

Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Botoșani, fond Parohia Suharău, dosar nr. 22/1902; fond Protoieria Dorohoi, dosar nr. 314/1908-1912; dosar nr. 138/1899; dosar nr. 147/1899-1902; dosar nr. 198/1902-1907.

Centrul Eparhial Iași, fond Parohia Cristești, dosar nr. 1/1971.

³⁷ Ștefan Ciubotaru, *Monografia orașului Botoșani*, Botoșani, Editura Axa, 1997, p. 83.

³⁸ Angela Paveliuc-Olariu, *Biserici de lemn din ținuturile Botoșanilor*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, 1981, p. 335.

³⁹ *Documenta Romaniae Historia* (în continuare DRH), vol. XXVII, întocmit de Petronel Zahariuc, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Cătălina Chelcu, 2006, pp. 299-300, nr. 307.

* Prezenta cercetare s-a derulat în cadrul proiectului POSDRU „Minerva- Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală și post-doctorală”.

⁴⁰ Ion Neculce, *Opere*, ediție critic și studio introductive de Gabriel Ștrempele, București, Editura Minerva, 1982, p. 163.

⁴¹ DRH, vol. II, întocmit de Leon Simanschi, 1976, p. 145, nr. 102.

- Monografia satului și a bisericii „Nașterea Maicii Domnului” din Saucenița*, lucrare inedită extrasă din *Dosarul Parohiei Saucenița*, 21 iulie 1938.
- Bratiloveanu, Gheorghe, *Monumente de arhitectură în lemn din ținutul Sucevei*, București, Editura Meridiane, 1985.
- Chirilă, Petru, *Monografia satului și a bisericii “Sf. Nicolae” din Văculești*, lucrare inedită, obținută prin bunăvoința preotului paroh.
- Ciociu, Constantin, *Biserița de lemn din Dorohoi cu hramul „Nașterea Maicii Domnului”*, Dorohoi, Tipografia Speranța, 1910.
- Ciubotaru, Ștefan, *Monografia orașului Botoșani*, Botoșani, Editura Axa, 1997.
- Crețeanu, Radu, *Bisericile de lemn din Muntenia*, București, Editura Meridiane, 1968.
- Cristache Panait, Ioana, *Bisericile de lemn din Moldova*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, 1969, nr. 7-9.
- Idem, Titu, *Bisericile de lemn din Moldova*, în „Buletinul Monumentelor Istorice”, 1972, p. 41.
- Idem, *Biserica de lemn- document al unității românești* în „Biserica Ortodoxă Română”, 1982, nr. 3-4.
- Idem, *Locul bisericii de lemn românești în context european* în „Biserica Ortodoxă Română”, 1987.
- Documenta Romaniae Historia*, A, Moldova, vol. II, întocmit de Leon Simanschi, 1976; vol. XXVII, întocmit de Petronel Zahariuc, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Cătălina Chelcu, 2006.
- Derscariu, Gabriel, *Monografia satului și a bisericii „Sf. Parascheva” din Corjăuți*, lucrare inedită, obținută prin bunăvoința preotului paroh.
- Emil, Costin, *Biserici de lemn din Maramureș*, Baia Mare, Editura Gutinul SRL, 1999.
- Lefter, Lucian, *Biserici de lemn din județul Iași*, în „Monumentul”, Ediția IX, Iași, 2012.
- Ichim, Dorinel, *Monumente de arhitectură populară din județul Bacău. Bisericile de lemn*, Episcopia Romanului și Hușilor, 1984.
- Ionescu, Octavian, *Însemnări istorice despre satul Vorniceni din ținutul Dorohoi*, Botoșani, Editura Axa, 1999.
- Neamțu, Vasile, *Șendriceni. Monografie*, Editura Quadrat, Botoșani, 2008.
- Neculce, Ion, *Opere*, ediție critic și studio introductive de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1982.
- Paveliuc-Olariu, Angela, *Biserici de lemn din ținuturile Botoșanilor*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, 1981, p. 335.
- Petrea Păușan, Ileana, *Bisericile de lemn din Sălaj*, Zalău, Editura Sylvania, 2008.
- Săcară, Nicolae, *Bisericile de lemn ale Banatului*, Timișoara, Editura Excelsior, 2001.
- Solcanu, Ion, *Datarea și planul bisericii de lemn de la Putna* în „Studii și cercetări de istoria artei. Seria Artă Plastică”, 1974, nr. 1, p. 97.
- Ungureanu, Nicolae, *Monografia satului și a bisericii „Sf. Gheorghe” din Vlădeni*, lucrare inedită, obținută prin bunăvoința preotului paroh.
- <http://www.ghika.net/Familles/Miclescu/Miclescu.pdf>, 19.05.2014.